

LUDWIG JOSEF JOHANN WITTGENSTEIN (BİR FOTOBİYOGRAFİ)

İlk resmi (Bir yaşında)

Ludwig Josef Johann Wittgenstein, (Viyana: 26 Nisan 1889-29 Nisan 1951:Cambridge) Büyük büyük babası Moses Mayer, oğlunu Herman Christian adıyla katolik olarak vaftiz ettirmiştir. Herman'ın oğlu Karl tıpkı kendisi gibi yahudi kökenli olan Leopoldin ile evlenmiştir.

İki Yaşında

On yaşında

GENİŞ AİLEDEN TEK YAŞAMAYA

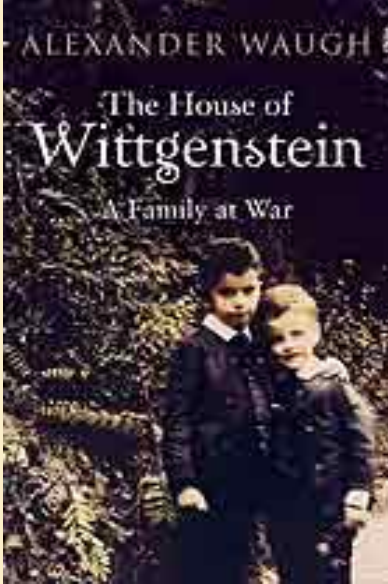
Baba ve Anne Karl ve Leopoldin

Ludwig , (sağ alttaki)
ablaları Hermine, Helene, Margarete ve
ağabeyi Paul

Karl ve Leopoldin Wittgenstein'in üçü kız, beşi erkek olmak üzere sekiz çocuğu olur. Üç erkek çocuktan ikisi , Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun en büyük çelik fabrikatörü babaları Karl'ın mesleki ve otoriter baskılarına dayanamayıp intihar eder. Başka bir kardeşi de I. Dünya Savaşı sırasında komuta ettiği birliğe söz geçiremediği için intihar etmiştir.

BİR AİLE İKİ KARDEŞ

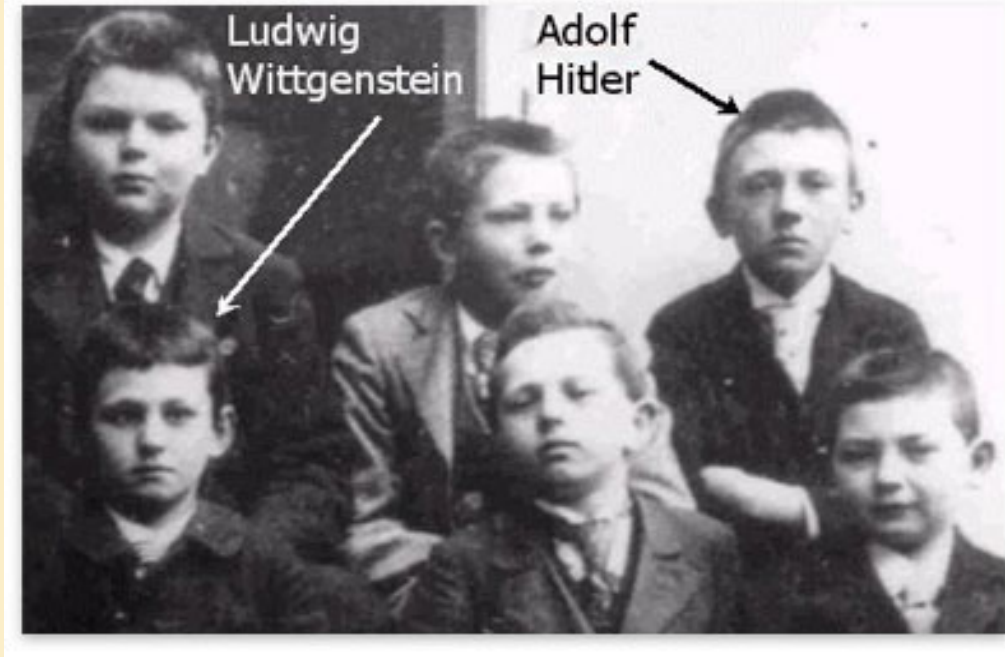
Ludwig, ağabeyi Paul ile her zaman iyi bir ilişki içinde oldu. Paul piyanisttir. I. Dünya Savaşı'nda bir kolunu yitirmiştir.

Alexandre Waugh, bu demir çelik üreticisi ailenin öyküsünü "Wittgenstein Evi- Savaşta Bir Aile-2008" adlı kitabında anlatır.

Wittgensteinlerin evi bir saray yavrusu, bir şatodur. Savaştan sonra Ludwig babadan kalan mirası reddeder ve dolayısıyla bu evle ilgili hakından da feragat eder.

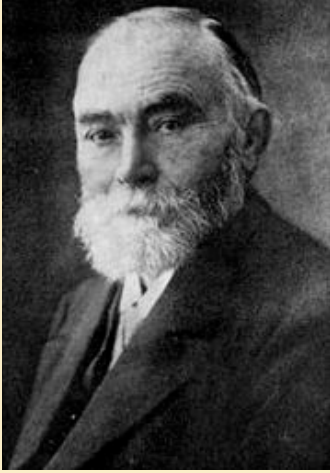
YÜZYILIN FİLOZOFU VE DİKTATÖRÜ

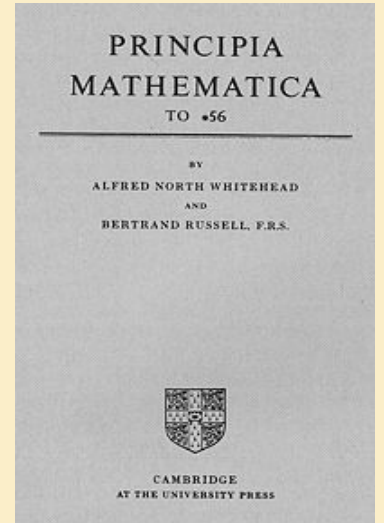
Wittgenstein Viyana'da birkaç gün arayla doğdukları Hitler ile bir yıl süreyle aynı okulda okumuştur. Kentin kozmopolit havasını çok iyi yansıtan bu durum yukarıdaki resimde de görülmektedir. I. Dünya Savaşında da her iki isim er olarak savaşta bulunmuş, hatta Wittgenstein bir süre İtalya'da savaş tutsağı olmuştur. Bu arada Tractatus neredeyse bitmişti. Hitler ile Wittgenstein'in felsefi açıdan tek ortak yanları Schopenhauer felsefesinden hoşlanmış olmalarıdır.

MATEMATİK İLE MANTIK, DİL İLE FELSEFE, FREGE İLE RUSSELL ARASINDA WITTGENSTEIN

İlk ve orta öğrenimini bitirdiği Viyana'dan 17 yaşında ayrılp Berlin'e gitti. 19 yaşında, 1908'de aeronotik (uçak) mühendisliği okumak üzere Manchester Üniversitesi'ne geçti. Bir arkadaşı, mühendisliğin matematik temellerini merak eden Wittgenstein'e Russel'in Alfred N. Whitehead ile birlikte 1913'te yayımladığı Principia Mathematica'yı verdi. Bu kitapta Friedrich Ludwig Gottlob Frege (8 Kasım 1848 - 26 Temmuz 1925) 'nin mantık ve felsefe hakkındaki düşüncelerine geniş yer verilmişti. Frege Aristo'dan sonraki en büyük mantıkçı olarak biliniyordu. Ünü az ama değeri çok yüksek olan bu filozofu görmek üzere Wittgenstein Almanya'ya Jena Üniversitesi'ne gitti. (1911) Frege ona Russel ile çalışmasını tavsiye etti.

CAMBRIDGE YILLARI SAVAŞ VE ÖĞRETMENLİK

Wittgenstein Frege'nin tavsiyesi üzerine 1912'de Cambridge Üniversitesi'ne Russell'in yanına gitti ve ona asistan oldu. Burada matematikçi ve din filozofu Alfred North Whitehead, iktisatçı John Maynard Keynes gibi ünlü bilim adamlarıyla tanıştı. 1911-1914 arasında çok verimli bir öğrenim dönemi geçirdi. I. Dünya Savaşı başlayınca gönüllü olarak askere yazıldı. İtalyanlara tutsak düştü. Savaş sırasında dini düşüncelerini sorgulamaya başladı. Tolstoy okudu. Defterlerine bu dönemde kısa özdeyişler yazıyordu. Russell'in çabalarıyla serbest bırakıldı. 1918'de Tractatus bitmişti. 1919'da öğretmen olarak Avusturya'nın bir dağ köyüne gitti. Kız kardeşlerinden biri Freud'dan tedavi görüyordu. Freud düşüncesine ilgi duydu. Bazan eleştirel baksa da Freud'un analitik metodunu her zaman takdir etti. Benzer yönleri çoktu: Semitik (Sami-Yahudi) köken, problemin köküne inip tekil bir etkene odaklanma, dile gelen ve dile gelmeyen katmanlar ayrımı, Viyana-İngiltere arasında bölünüş...

CAMBRIDGE'DEKİ FİLOZOF MEZARI

David Leine'nin yaptığı
karikatürü

1926'da öğretmenlikten ayrılır.

1927'de, kendisinden etkilenen Viyana Çevresi'yle ilgi kurar. Onlarla tartışır. Moritz Schlik sayesinde Tractatus bu çevrede tartışılır. Bu arada mimari ile uğraşır. 1929'da Cambridge'e geri döner..

1933-1935 arasında Trinity College'de öğretmenlik yaparken Mavi Kitap, Kahverengi Kitap ve Matematiğin Temelleri adlarıyla ölümünden sonra yayınlanacak olan kitapları yazar.

1939'da Cambridge'de profesör olur..

1942'de Britanya uyruğuna geçer.

1947'de görevinden ayrılır. İrlanda ve Amerika'yı gezer.

1951'de prostat kanserinden ölür.

WITTGENSTEIN KRONOLOJİSİ

- ✖ 26 Nisan 1889'da Viyana'da doğar.
- ✖ 1906'da Linz'de lise eğitimini tamamlar. 1906-08 arasında Berlin Teknik Yüksek Okulu'nda mühendislik öğrenimi görür.
- ✖ 1908'de Wittgenstein Berlin'den ayrılır ve İngiltere'ye gider. Derbyshire'da Glossop'ta havacılık denemeleri yapar, Manchester Üniversitesi'nde *research student* olur.
- ✖ 1911'de Gottlob Frege (1848-1925) Wittgenstein'a Cambridge'de Bertrand Russel'in (1872-1970) yanında öğrenimine devam etmesini tavsiye eder. Kıştan itibaren Cambridge'dedir.
- ✖ 1912'de Cambridge, Trinity College'a kaydolar.
- ✖ 1913'de babası ölür. Wittgenstein, kendisine kalan 300.000 kronu bulan mirasın üçte birini "para sıkıntısı çeken Avusturyalı sanatçılara" vakfeder.
- ✖ 1914'de Viyana'dayken savaş patlak verir. 100.000 kronu Rilke, Trakl, Kokoschka gibi sanatçılara vakfeder ve Avusturya ordusuna gönüllü yazılır. 1918'de biten ancak 1921'de yayımlanan *Tractatus logico-philosophicus*'u oluşturacak ilk notlar tam anlamıyla siper çukurlarında kaleme alınır.
- ✖ 1920'de Wittgenstein halk okulu öğretmeni olarak Trattenbach'a (Aşağı Avusturya) çekilir. 1926'da öğretmenliği bırakana kadar çeşitli okullarda çalışır.
- ✖ 1926 Hütteldorf'ta Barmherzig manastırında bahçıvanlık yapar.
- ✖ 1929'da Cambridge'e döner. *Tractatus*'u tez olarak kabul edilir.
- ✖ 1930'da Trinity College'a girer. 1935'e dek araştırma yapar ve ders verir. Bu dönem daha sonra 1936'ya dek uzar.
- ✖ 1933'te *Mavi Kitap*'ı (1933/34) dikte ettirir.
- ✖ 1934'te *Kahverengi Kitap*'ı (1934/35) dikte ettirir.
- ✖ 1938'de İngiliz vatandaşlığını alır.
- ✖ 1939'da Trinity College'da George Edward Moore'un (1873-1958) kürsüsünü alır. İkinci Dünya Savaşı patlak verir; Wittgenstein Londra Guys Hospital'da gönüllü hizmete girer.
- ✖ 1947'de Cambridge'de son dersini verir. Öğretim üyeliğinden ayrılır. Sonraki bir buçuk sene İrlanda'da inzivaya çekilir ve yazılarını yazar.
- ✖ 1949'da *Felsefi Soruşturmalar*'ı bitirir. Ekim ayında Wittgenstein'a prostat kanseri teşhisi konur.
- ✖ 1951'de *Kesinlik Üzerine*'nin elyazmasına çalışır.
- ✖ 29 Nisan 1951'de Cambridge'de ölür.

MANTIKSAL ATOMCULUK RUSSELL VE WITTGENSTEIN

1918'de Russell Londra'da "mantıksal atomculuk " başlığı altında bir dizi konferans verdi. Bunlar sonradan Monist dergisinde altı makale halinde yayımlandı. Russell birinci konferansın girişinde şu açıklamayı yapar: *"Bu fikirlerin çoğunu öğrencim ve arkadaşım Ludwig Wittgenstein'den öğrendim. Fakat 1914 yılından beri onun fikirlerinden yararlanama şansım olmadı. Onun sağ veya ölü olduğunu bile bilmiyorum. Bu nedenle bu konuda söyleyeceklerimden o sorumlu değildir."* (Turgut, 1989, s.27) Russell'a göre mantıksal atomculuk pratikte mümkün olamasa bile kuramsal olarak gerçeği (dış dünyayı) oluşturan en küçük birimlere inmek ve birimler arası ilişkileri bulmaktır. Bunun için öncelikle ideal ve mükemmel bir dil gerekir. Bu dil yapısı ve öğeleri bakımından dış dünyaya tam olarak karşılık gelebilecek özellikte yani eşbiçimli (isomorphic) olmalıdır. Realist geleneğin Francis Bacon'dan sonraki bu en büyük temsilcisi olan Russell mantığı klasik anlamda olanın yasalarını bulma çabası değil, bir genel ilişkiler olarak kabul eder. Nesneler ve ilişkiler arasındaki bağıntıların tipik özellikleri olduğunu düşünerek mantıksal ilişkilerin tipolojisini geliştirir. Sonradan Wittgenstein'in eleştireceği tipler kuramı (Marco Antonio Ruffino, *The Context Principle and Wittgenstein's Criticism of Russell's Theory of Types*, *Synthese*, Vol. 98, No. 3 (Mar., 1994), pp. 401-414) nın ardından Russell ilişki tiplerini doğru olarak simgeleyecek bir ideal işaret dili gerektiğini söyler.

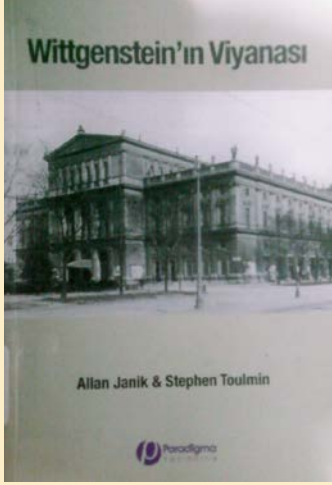
Bu dil aynı zamanda ideal bir dildir. Whitehead ile birlikte yazdıkları Principia Mathematica adlı üç ciltlik kitabında mantığın matematikle ilişki kurarak ideal dili yaratabileceğini belirtir. Benzer görüşleri Our Knowledge of External World (1914) kitabında da benzer görüşleri savunur. Aslen matematikçi olan Russell'a göre dış dünya matematiksel bir mantığa sahiptir. Onu anlamak için kullanılacak olan ideal dil de matematiksel, açık seçik, eşbiçimli ve paradokssuz olmalıdır. Russell "benim savunduğum mantık atomistiktir" der. Gerçekler atomlardan oluştuğuna göre onu dile getiren önermeler de atomik olmalıdır. Olguları da önermeleri de atomlarına indirgeyerek çözümlenmelidir. Russell sonradan Tractatus'un ilk önermesi olacak yargısını işte anılan konferansların birincisinde mantıksal atomculuk bağlamında söylemiştir. Mantıksal atomculuğun ana tezi gerçeğin basit bağlantıları olan basit olgulardan oluştuğudur. Karmaşık yapılar da basite indirgenerek anlaşılabilir. Yapıların ana ögesi nesneler değil, olgulardır. Bu olguları çözümlerken atomlarına ayırmak gerekir. Bu işlem sırasında duyu verilerine dayalı bir deneyciliğe zorunluyuz. O yüzden duyularımızdaki yanılgılara karşı mantık ve matematik aracılığıyla üretilmiş bir ideal dile gerek vardır. Russell gerçeğin dil ile tam olarak ifade edilebileceğine inanmaktadır. Oysa Wittgenstein metafizik ve etik alanda konuşulamayacağı görüşündedir. O yüzden Tractatus adeta başta etkisi altında geliştiği Russell'e karşı son cümlesiyle/önermesiyle bir reddiye ve başkaldırı gibidir:

"Üzerine konuşulamayan konusunda susmalı."

İhsan Turgut, Dr. Tezi

WITTGENSTEIN VE VİYANA

20. Yüzyıl başında Viyana Avrupa'nın en büyük başkentlerinden biriydi. Geç imparatorluk Viyana'sının Johannes Brahms, Gustave Mahler, Karl Kraus, Sigmund Freud ve Adolf Loos, Gustav Klimt gibi isimleri bir şekilde ailenin adıyla bağlantılıydı. Wittgenstein bu çok dilli, çok dinli, çok kültürlü kentte çocukluk ve ilk gençlik yıllarını yaşadı. Hitler bu kenti Kavgam'da en zor ve en mükemmel okul, Karl Kraus ise dünyanın yıkılışına tanıklık eden mekan olarak betimler. Karl Kraus da varlıklı bir Yahudi ailedendi. Büyük bir hiciv yeteneği vardı. 1889'da Die Fackel adlı bir hiciv dergisi çıkardı. Dergi yanlış gördüğü her şeye saldırıyordu. Uzun bir dönem derginin tüm yazılarını Karl Kraus yazdı. Schopenhauer ve Kierkegaard Kraus'a en çok hitap eden filozoflardı. Freud üzerinde büyük etkisi oldu. Bütün bir 20. yüzyıl başı kuşağı Kraus'a hayranlıkla yetiştirilmiştir. Tractatus'ü Russell etkisindeki bir eser olarak okumak paradoksaldir. Tractatus'taki önermeler daha ziyade bir dünya görüşünü taşıyan aforizmalardır. Krausçu polemik ruhunun Krausçu vecizeleridir. (Janik- Toulmin, 2008, s.235; Karl Kraus, *Deyişler ve Karşı Deyişler*, Almancasıyla birlikte: Sprüche und Widersprüche, çev.S.G. Kızıltan, İst. Telos Y. 1991)

Bir çelişkiler yumağı olan Viyana'da doğan ve büyüyen Wittgenstein'in çok değişik ilgileri vardı. Başka hiçbir yerde hiçbir kimsenin kafasında birleşmeyecek pek çok farklı etki Wittgenstein'de birleşmişti. Buna bir ağabeyinin intihar ettiği, başka bir ağabeyinin kolunu yitirdiği, şair arkadaşı Trakl'in intihar ettiği, kendisinin esir düştüğü büyük bir kaos olan I. Dünya Savaşı deneyimi de eklenmelidir. Wittgenstein savaş sırasında hem Tractatus'u yazıyor, hem de Tolstoy'un özetlediği İncil'i elinden düşürmüyordu. Wittgenstein hocası Russell'ı kendisini anlamamakla suçlamaktadır. Neden Hristiyan değilim diye soran agnostik (Bertrand Russell, *Neden Hristiyan Değilim*, çev. Ender Gürol, İst. Varlık Y. 1972) Russell'in "Tanrı'ya inanmak hayatın bir anlamı olması demektir", "Her sorunu dinsel bir açıdan görmekten kendimi alamıyorum, düşüncelerim yüzde yüz İbrani düşünceler" diyen birini anlaması zordur. Wittgenstein'in Yahudiliği bu geç Viyana kültürünün, Freud, Kraus gibi adamların özünde yatan ve başarılarını mümkün kılan içsel olarak da sürekli bir acı ve baba yetkesiyle ile savaş halinde olan bir düşünüş biçimiydi. (Jean Greisch, *Wittgenstein'de Din Felsefesi*, çev. Zeki Özcan, Bursa, Asa Y. , 1999, s. 24; Hans Sluga, Ludwig Wittgenstein, Yaşamı ve Yapıtları, çev. Sevinç Altınçekiç, Cogito, Güz 2002, S:33, s.36)

VIYANA ÇEVRESİ VE MANTIKÇI POZİTİVİZM

1922’de **Moritz Schlick** profesör tayin edildiği Viyana’ya gelir. Berlin’de tıp eğitimi alan Schlick, adına fizik enstitüsü kurulmuş olan büyük fizik bilgini **Max Planck** ’ın öğrencisi olmuştu ve çağının büyük bilim adamlarını şahsen tanımıştı. Viyana’da kısa sürede tanınan Schlick, etrafına çok geçmeden felsefi meseleleri tartışmak için Perşembe akşamları bir araya gelen bir grup topladı. Bu grup **Viyana Çevresi** olarak tanındı.

Grubun üyeleri arasında filozofların yanı sıra iktisatçılar, sosyal bilimciler, matematikçiler, mantıkçılar ve bilim adamları vardı — **Otto Neurath, Herbert Feigl, Rudolf Carnap, Kurt Gödel, Viktor Kraft, Felix Kaufmann, Phillip Frank, Hans Hahn** ve Hahn’ın Boole cebiri uzmanı, puro içen, kör kızkardeşi Olga çapında düşünürler. Önce Nazizmin yükselişi sonra da Wittgenstein’in hoyratlığı yüzünden geçimini sağlayamaz hale gelen **Friedrich Waismann** da bu gruba dahildi.vcv1929’da Carnap, Neurath ve Hahn Bilimsel Dünya Görüşü adıyla bir manifesto yayımladılar. Böylece ortaya çıkan örgüt başka uluslar arası çevrelerle de ilişkiye geçti.

Başlıca kaygıları bilimi metafizikten ayırmak, bilimsel ölçütler oluşturmaktır. Bu akımın temel görüşü doğrulanabilirlik (verification) ölçütüdür. Bir önermenin doğruluğunu belirleme olanağı yoksa önermenin bir anlamı yoktur (waisman). Yani bir önermenin anlamı onun doğrulama yöntemidir.

Çevre, **Karl Raimund Popper** ile **Wittgenstein** arasındaki ilk felsefi bağlantıyı da kurmuştu. Wittgenstein üyeliği ve sahiplenilmeyi reddetse de onlar Wittgenstein’i şeref üyesi ve kılavuz olarak gördüler. Popper ise üye olmak istese de olamamış, muhalefet rolünü üstlenmişti.

Tractatus yayınlandığında, **Viyana Çevresi** üzerinde büyük etki yapmıştır. Bununla beraber, Wittgenstein kendini bu okuldan saymamış ve mantıkçı pozitivistin *Tractatus*la ilgili ciddi yanlış anlamalar taşıdığını ifade etmiştir.

1936 da Hitler’in Avusturya’yı işgaliyle topluluk dağılır.

Wittgenstein açısından Viyana çevresi *Tractatus*’ü yanlış anlamaları dolayısıyla, o yanlış anlamaları düzeltmek için önce Mavi ve Kahverengi Kitapları ve ardından bu hazırlıklardan sonra Felsefi Soruşturmaları yazmasına yol açmaları bakımından önem taşır. İlginç olan, Viyana çevresinin kurulduğu yıl Wittgenstein’in Viyana’yı terkederek Cambrige’ye dönmesidir. Bu belki de çevrenin politik yaklaşımlarına karşı bir mesafe koyma anlamını da taşır.

(Bkz. Brian McGuinness, “Wittgenstein and the Vienna Circle”, *Synthese*, Vol. 64, No. 3, Moritz Schlick (Sep., 1985), pp. 351-358; Michael Wrigley, “The Origins of Wittgenstein's Verificationism”, *Synthese*, Vol. 78, No. 3 (Mar., 1989), pp. 265-290; Ulrich Steinvorth, “Wittgenstein, Loos und Karl Kraus. Eine Kritik der Wittgenstein-Interpretation in Janik und Toulmins "Wittgensteins Vienna", *Zeitschrift für philosophische Forschung*, Bd. 33, H. 1 (Jan. - Mar., 1979), pp. 74-89 ; Harun TEPE, Viyana Çevresi Filozoflarında Doğrulama ve/veya Onaylama,

* Sembolik mantığın matematiksel düşünce yöntemleriyle, felsefeye güvenilir yeni bir temel sağlama çabasıdır.
* Mantık kendisi için değil, dünyayı betimleyen dili çözümleme gücüne sahip bir araç olarak değer taşır.

Felsefede en önemli savları, önermelerin anlamının doğrulama yöntemi ile belirlenebileceği olmuştur. Bu anlayışa göre bir önerme gözlem ve deney yoluyla doğrulanabiliyorsa anlamlı ve doğru kabul edilmelidir.

MANTIKÇI POZİTİVİZM (OLGUCULUK)

Kavram
Notları
1879
GOTTLOB

Mantıksal atomculuk ve çözümleyici felsefe için sahneyi hazırladı.

Matematik Prensipleri
RUSSEL
WHITEHEAD
1910-13

Tractatus Logico Philosophicus
WITTGENSTEIN
1921

Mantıksal olguculuğun temel incelemelerinden biri oldu

1929
DÜNYANIN BİLİMSEL KAVRANIŞI
VİYANA ÇEVRESİ

Viyana çevresi, iktidarlarını Alman idealizminin belirsiz prestiji sayesinde sürdürmekle suçlanan akademik otoritelere karşı, ilerici aydınların meydana getirdiği bir hareketti.

Olaştığın Mantıksal Kuralları
1950

Mantıksal pozitivism, fizik bilimleri örnek alan bir deney anlayışına önem vererek çoğu zaman metafiziğe şiddetle karşı çıkan belli bir felsefi düşünce üslubunu, insanın, üzerinde etkili olduğu dünya ile ilişkisi bulunmayan şeyler konusundaki her iddiaya karşı gösterilen apaçık bir güvensizliği ve bilgi alanındaki girişimimizi güvence altına alacak mantıksal araca gösterilen teknik ilgiyi temsil eder. Axis

1900
1910
1920
1925
1930
1935
1940

M. SCHLICK
1862-1945

OTTO NEURATH
1882-1945

CARNAP
1891-1970

Fizikçi
Çevrenin resmi önderi.

İktisatçı ve sosyolog.

1920
VİYANA

1920
VİYANA

Pozitivizm ile Marxçılığı birleştirme çabası.

1920
VİYANA

* Fizikçi dili bize her görgül olguyu ya da deneyimi anlatma yeteneği veren evrensel bir dil oluşturur.

1924
Schlick'in bir araya toparladığı bir grup felsefeci Viyana Çevresi diye anılmaya başladı.

Dünyanın Mantıksal Yapısı
1928

Duyu deneyimi ve gözlemden gelen herhangi bir destekleyici kanıtın yokluğundan ötürü tüm metafiziksel önermeleri yadsıdı

Tüm felsefi bildirimlerin sözdizimsel olduklarını, ve bu bildirimlerin özdeksel bir kipte anlatıldıkları için güçlük yarattıklarını savundu.

Dilin Mantıksal Sözdizimi
1936

Törelilik Sorunları
1939

HANS HAHN

Anlam taşıyan bütün iddialar, çözümleyici iddialar (bunlar gerçeğe dış geçiremeyen totolojilerdir) ile birleşimi (sentetik) iddialar (bunlar bize gerçek hakkında birşeyler öğretirler) olarak ikiye ayrılabilirse, bu sonuncu iddialar, dolaysız bir deneysel veri ile "tekbül haline sokulabilme" durumundadır.

ERNEST NAGEL

DOĞRULAMA=

Mantıkçı-pozitivist anlam öğretisinde, bir dilsel ifadenin anlamlı olup olmadığını belirlemek üzere uygulanan işlem. Bu işlem, bir tümcenin göndermede bulunduğu olgu durumuyla uyuşup uyuşmadığını denetlemekten ibarettir. Mantıkçı pozitivistler, moral, estetik ya da metafizik yargılar gibi doğrulanamayan ifadelerin sahte-önermeler olduklarını düşünmektedir. Dil felsefesi sözlüğü

Bilimsel bir kuramın önermeleri

Analistik
A. Priori
Sentetik
A. Posteriori

Doğrulukları
Dilin doğruluğuna dayanır.
Deney ve gözleme dayanır.

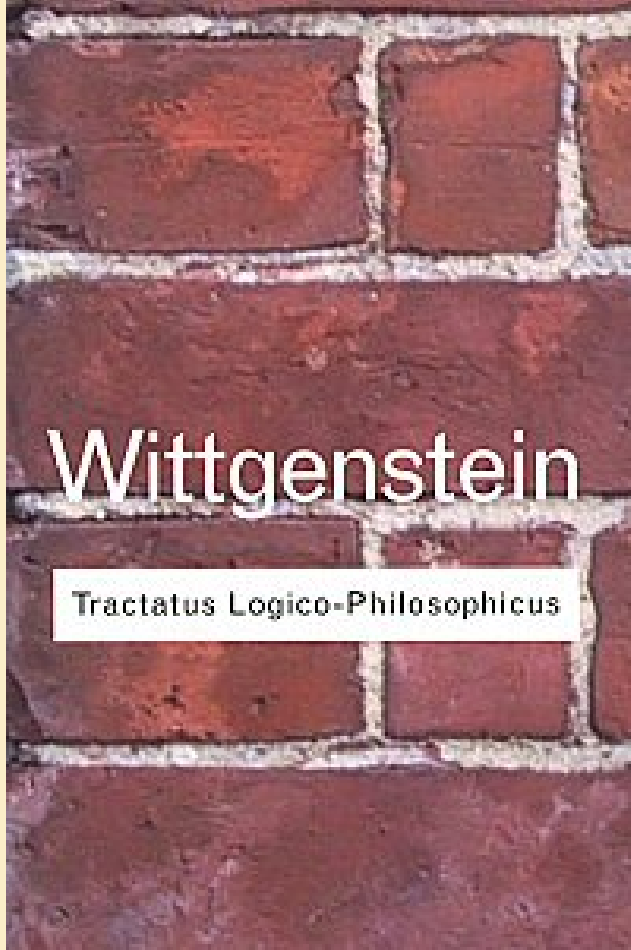
1939
ABD

HERBERT FEIGL

© Felsefe Ekibi

TRACTATUS LOGICO-PHILOSOPHICUS

Tractatus 1918'de bitti.

1921'de Almanca, 1922'de Russell'in önsözüyle karşılıklı ve iki dilli olarak Almanca-İngilizce yayımlandı.

Tractatus Latince bilimsel çalışma, inceleme ve tez demektir. Bu ad daha önce 17. yüzyıl filozoflarından Baruch Spinoza tarafından üç kitabında başlık olarak kullanılmıştı:

Tractatus theologico-politicus (1670),

Tractatus politicus (1677) ve

Tractatus intellectus emandatione (1677, Zihnin onarımı üzerine inceleme)

Wittgenstein, bu İspanya göçmeni çok-dilli ve hahamlar tarafından aforoz edilmiş filozofta kendi prototipini bulmuştu. Descartes nasıl aklın idaresi için kurallar üzerine kitap yazmışsa Spinoza da zihnin idaresi için kurallar arıyordu. Wittgenstein bu kuralları, dilde aradı.

Tractatus, dilin idaresi için kuralları konu edinir.

Wittgenstein bu kuralları dilin resim oluşu kuramında buldu.

TRACTATUS'UN ANA KAYNAKLARI

- ✖ Tractatus'ta dikkat edilmesi gereken temel özelliklerden biri de, belirtilmeyen referansları açısından;
- ✖ adını Spinoza'nın Tractatuslarından,
- ✖ problemini Newton'un Principia Mathematica (1686)'sından,
- ✖ kanıtlarını Frege'nin Aritmetiğin İlkeleri'nden, Russell'in The Principles of Mathematic'inden, Whitehead ile Russel'in Principia Mathematica'sından
- ✖ analitik yaklaşımını antik filozof Demokritos'un atomculuğu ile kendinden on yaş büyük olan ve atomu parçalayan Einstein'ın fiziğin sınırlarını termodinamik ve entropi yasalarıyla çizme girişiminden,
- ✖ üslubunu ve put-kırcılığını babasının ve kendinin adını ortaklaşa taşıyan Karl Ludwig Nietzsche'den,
- ✖ tekil kalma, yalnızlık ve karamsarlık dolu yaşama anlayışını Schopenhauer'dan alan felsefi bir sorgulama ile karşı karşıya olduğu gerçeğidir.
- ✖ Mantığın (logico) felsefeye yardımcı bir nitelikte kullanıldığı bu felsefi sorgulama, dünyanın ve dilin sınırlarını çizmeye çalışan, özel olarak da Kant'tan beri sınırları çizilemeyen metafiziği ilgi alanının dışına çıkarma uğraşı olarak görülmektedir.
- ✖ Visser, Wittgenstein'in resim kuramının 19. yüzyılda Ernst Mach, Max Planc, Ludwig Boltzmann, Heinrich Hertz, Michael Faraday, Maxwell gibi Alman ve İngiliz fizik bilginleri tarafından bilimsel formüllerin basitleştirilmeleri ile ilgili tartışmalara bağlı olarak Almancada bildtheorien, İngilizcede picture theory adıyla ortaya atıldığını, Wittgenstein'in bu kuramı daha analitik hale getirmekle birlikte bulan veya ilk ortaya atan kişi olmadığını göstermiştir.
- ✖ (Henk Visser, "Boltzmann and Wittgenstein: Or How Pictures Became Linguistic", *Synthese*, 1999, Vol. 119, No. 1/2, pp.135-156, 1999)

TRACTATUS'UN DÜZENLENİŞ BİÇİMİ VE TEZLERİ

Tractatus, hem sözlük anlamında hem de terim anlamında tez ve inceleme demektir. Wittgenstein bu adı bilinçli bir biçimde seçmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında, hiçbir bilimsel disiplin ve kurumsal kritere dayalı olmaksızın, cephede ve tutsak düştüğü İtalyanların esir kampında, adeta duvar yazılarına, aforizmalara benzeyen cümlelerle yazılmış küçük bir kitaptır. Kitaptaki temel önermeler bir sayıyla simgelenir. Bu önermeleri açıklamak için oluşturulan alt-önermeler de alt sayılarla gösterilir: 1, 1.1, 1.2, 1.2.3, 2.1, 2.2, 2.2.3, 3.1.3..... gibi. Bu sayılama düzeneği önermelerin önem sıralarını ve bağlantılarını da gösterir. Kitapta yedi sayı ile simgelenen yedi ana önerme vardır:

- ✗ Dünya olup biten her şeydir. (Die Welt ist alles, was der Fall ist.)
- ✗ Olup biten, olgu olan, olayların durumunun varlığıdır. (Was der Fall ist, die Tatsache, ist das Bestehen von Sachverhalten.)
- ✗ Olguların mantıksal resmi düşüncedir. (Das logische Bild der Tatsache ist der Gedanke.)
- ✗ Bir düşünce anlamı olan bir önermedir. (Der Gedanke ist der sinnvolle Satz.)
- ✗ Bir önerme basit önermelerin doğruluk fonksiyonudur (Basit bir önerme kendinin doğruluk fonksiyonudur). (Der Satz ist eine Wahrheitsfunktion der Elementarsätze.)
- ✗ Bir doğruluk fonksiyonunun genel biçimi $[p, \xi, N(\xi)]$ şeklindedir. Bu bir önermenin genel biçimidir. (Die allgemeine Form der Wahrheitsfunktion ist: $[p, \xi, N(\xi)]$. Dies ist die allgemeine Form des Satzes.)

Altı ana önermeyi açıkladıktan sonra, tek cümleden oluşan ve kitabın son sözü olan son önermeye geçmeden, Wittgenstein Sextus Empiricus'tan ödünç aldığı bir mecaza dayanarak şu ironiyi yazar:

- ✗ “Benim tümcelerim şu yolla açıcıydırlar ki, beni anlayan, sonunda bunların saçma olduklarını görür, onlarla-onlara tırmanarak- onların üstüne çıktığında. (Sanki üstüne tırmandıktan sonra merdiveni devirip yıkması gerekir.) Bu tümceleri aşması gerekir, o zaman dünyayı doğru görür.”

Ardından o ünlü söz ile tez biter:

- ✗ 7. Üzerinde konuşulamayan konusunda susmalı. (Wovon man nicht sprechen kann, darüber muß man schweigen.)

TRACTATUS'UN TEZLERİNİN İKİ İNGİLİZCE ÇEVİRİSİ

Ogden çevirisi

1. The world is everything that is the case.
2. What is the case, the fact, is the existence of atomic facts.
3. The logical picture of the facts is the thought.
4. The thought is the significant proposition.
5. Propositions are truth-functions of elementary propositions. (An elementary proposition is a truth function of itself.)
6. The general form of truth-function is $[p, \xi, N(\xi)]$. This is the general form of proposition.
7. Whereof one cannot speak, thereof one must be silent.

Pears/McGuinness çevirisi

1. The world is all that is the case.
2. What is the case — a fact — is the existence of states of affairs.
3. A logical picture of facts is a thought.
4. A thought is a proposition with sense.
5. A proposition is a truth-function of elementary propositions. (An elementary proposition is a truth function of itself.)
6. The general form of a truth-function is $[p, \xi, N(\xi)]$. This is the general form of a proposition.
7. What we cannot speak about we must pass over in silence.

TRACTATUS'UN EDEBİ DEĞERİ VE ÜSLUBU

- ✘ *“Tractatus, felsefe tarihinin üslup bakımından en çekici ve başarılı eserlerinden biridir. “Yazın niteliği bakımından Tractatus çarpıcı bir kitaptır. Kısa, yüklü, özdeyiş biçimindeki tümceleriyle bir fırtınanın içinden gelen bir ses gibidir. “*
- ✘ *“Tractatus’u ilk kez eline alan herkesin hemen dikkatini çeken bir şey de yazılış biçimidir. Sürekli bir düzyazı biçiminde değil de karmaşık bir bölümler-alt bölümler, hatta alt-alt-bölümler düzenine göre numaralanmış çok kısa paragraflarla yazılmış. ... şifreli biçimde yazmış.”*
- ✘ *“Düzyazı olarak olağanüstü bir niteliği var kitabın. Tümceler sanki yoğun bir güçle doldurulmuş gibi; insanın peşini bırakmamacasına neredeyse büyü gibi kafasına giriyor. İnsan kitabı okuduktan yıllar sonra tümceleri belleğinden yineleyebildiğinin farkına varıyor. Ben Wittgenstein’i –Platon ya da Schopenhauer ya da Nietzsche gibi- aynı zamanda büyük yazarlar, bütün yazın ustaları olan birkaç filozof arasında sayarım.”*
- ✘ (Magee ve Quinton'un sözleri, bkz. Magee, 1979, s.149-150)

TRACTATUS'TA TEZ VE KURAM:

ANLAMIN POZİTİVİST RESİM KURAMI

- ✗ **TEZ:** Newton'ın gezegenlerin neden başka başka yönlerde fırlayıp gitmediklerini, taşların bırakılınca neden düştüklerini, Kant'ın saf akıl ve pratik aklın sınırlarını sorguladığı gibi Wittgenstein da dil ile dünya arasında ne gibi bir ilişki olduğu sorusunu cevaplamaya çalışır. Tractatus'un olumlayan ve olumsuzlayan olmak üzere iki temel tezi vardır: Bunlardan pozitif olan ve dilin dünyayı resmederek, onu temsil ettiğini öne süren birincisine göre, doğal/olgusal dilin önermeleri dış dünyayı, olguları resmeder. Eserin olumsuz olan tezi, ahlâki, dini, ve hatta felsefi söylemin dilin sınırlarını aştığını ileri sürer. Aslında her iki tez de sonuçta Auguste Comte'tan sonra pozitivist felsefeye yapılan en önemli katkılar olarak pozitivist önemelerdir. Çünkü pozitivizmin ana metodolojisi de olanı olduğu gibi görmek ve olanın nedenlerini yine olanın içinde aramak biçimindedir.
- ✗ **KURAM:** Wittgenstein Tractatus'ta 2.12'den 2.19'a kadar sıraladığı önermelerinde ortaya attığı kurama, anlamın resim kuramı (teory picture of meaning) adını verir. Sık sık kullandığı bu terimle, önermelerin sözcükler arası ilişkiler bütünlüğü olarak resimselliğini (pictorially) kastettiğini belirtir.
- ✗ Ona göre dil dünyayı resimleyerek onu temsil eder.
- ✗ Mantıksal önermeler, dünyadaki olguların veya bir başka deyişle gerçeğin betimleri, yani resimleridir. Önermeler ise düşüncelerin ifadeleri ve araçlarıdır. Önermeler aracılığıyla düşünme gerçekleşir. (Magee, s.143 ve Kenny, s. 2006, s. 365).
- ✗ Tractatus'ta dünyanın dil ile resmedilmesi görüşü dolaysız bir yansıma kuramı değildir. Dünyayı dile getirişte kurulan ve kullanılan cümlelerin sözcükleri arasındaki ilişki dünyadaki nesne ve olgular arasındaki ilişkiye benzer. Nesneler arasındaki ilişkilerde bulunan anlam, cümle sözcükleri arasındaki ilişkilerde yansır. Böylece sözcükler nesneleri , dil de dünyayı resmeder. (Jay F. Rosenberg, Wittgenstein's Theory of Language as Picture, American Philosophical Quarterly, Vol. 5, No. 1 (Jan., 1968), pp. 18-30)

RESİMSELLİK, DOĞAL DİL VE GÜNDELİK DİL

- ✘ Wittgenstein mantık ve matematik görüşlerinden çok etkilendiği Frege gibi iki ayrı dil varsayar: Doğal dil ve gündelik dil. Doğal dil, mantıksal ve ideal dildir. Frege bu kavramı örneğin yapay dil anlamındaki Esperanto'nun karşıtı olarak ulusun kendi tarih sürecinde oluşan tarihsel ve doğal dil anlamında kullanmaz. Ona göre doğal dil mantıksal olarak düşünölen dil, daha doğrusu bütün dillerin gramerlerine ve kurallarına sinmiş, onlarda içkin olan evrensel mantık kurallarıdır.
- ✘ Bu bağlamda Frege'yi izleyen Wittgenstein, da doğal dil üzerinden konuştuğu ve mantık temelinde kanıtlamalar yaptığı için de kuramını desteklemek için gündelik dilden örnek vermez.
- ✘ Gündelik dilin cümleleri resme benzemez. Bunlarda bir resimsellik bulabilmek için gündelik dildeki cümlelerin en küçük ögelerine yani atomlarına varıncaya değin çözümlenmeleri gerekir.
- ✘ Gerek mantıksal atomculuğun, gerekse analitik felsefenin kurucusu olması bu görüşü dolayısıyladır.
- ✘ Özetle Wittgenstein dilin çözümlenmesiyle gerçekliğin çözümlenmiş olacağını savunmaktadır. Böylece isimden resme, resimden cisme doğru, algı sıralamasının tersine bir anlama ve çözümleme süreci gerçekleştirilmektedir.

MANTIK, MATEMATİK VE GRAMER İLİŞKİLERİ

- ✘ Aynı zamanda Wittgenstein bir dilci ya da dilbilimci olmadığı için hiçbir zaman gramer kategorileri üzerinde durmamış, sözcük türleri ile ilgilenmemiştir.
- ✘ Tractatus'ta sık sık ad (name) ların düzenlenişinden ve bu düzenlenişin nesnelerin düzenlenişiyle denkliğinden, karşılıklılığın söz eder. Ancak ne cümle ne de ad terimlerini gramatikal anlamda kullanır. Onun terminolojisinde bunlar mantıksal bağlamda birer terimdir.
- ✘ Yani Wittgenstein cümleyi (satz-sentence) mantıktaki önerme (proposition) ve adı da töz (cevher-substance) ve evrensel (universal) anlamında kullanır.
- ✘ Dilin yapısı yalnızca gramer ölçüleri ile ele alınmamalıdır.
- ✘ Bir dilde gramatikal yapının yanında mantıksal bir yapı da bulunur.
- ✘ Dilin gramatikal yapısı ile mantıksal yapısı ayrıdır.
- ✘ Gramatikal yapı dünyayı resmetmez. Mantıksal yapıya bakmak gerekir.
- ✘ Matematik ise bize mantıktaki önermenin öğeleri olan evrensellerin sayısal karşılıklarını verir.
- ✘ Bu açıdan matematik de dünyanın resmidir ama doğrudan değil düşünme ve onun dile getirilişi olan dil basamağından sonra var olan ve üzerinde çalışılabilen dolaylı bir dildir.

TRACTATUS VE BİLİMSEL ETİK

- ✘ Aslında Wittgenstein ne bir mantık ne de matematik problemini çözmeyi amaçlar.
- ✘ Hocaları olan Frege ve Russell'in mantık ve matematik alanındaki çalışmaları ona en azından Tractatus döneminde üzerinde söz söylenmeyecek kadar açık, tartışmasız, doğru ve ikna edici görünmektedir. Tractatus'un önsözünde bu kanısını şöyle dile getirir:

“Düşüncelerimin uyarılmasının büyük bir bölümünü Frege'nin devasa eserlerine ve dostum Bertrand Russell'in çalışmalarına borçluyum .”

Bu cümle gerçekte Tractatus'un bir özelliğinin üstünü örtmektedir. O da, doktora tezi olarak sunulan ve Moore ile Russel'in oluşturduğu jüri önünde 1929'da Wittgenstein Cambridge'e döndüğünde savunulan Tractatus'un bir doktora tezinde bulunması gereken biçimsel özelliklere sahip olmadığıdır. Eserin hiçbir yerinde atıf yoktur. Tractatus'u inceleyen biri yalnız cümleleri ve düzenlenişini anlamaya çalışmakla uğraşmamakta, aynı zamanda bu cümlelerin daha önce başka bir düşünürce söylenip söylenmediğini, en azından bir felsefe sorusu olarak önceden ortaya atılıp atılmadığını metinden çıkaramamaktadır. Bu özelliği ile Tractatus gizemli bir eser kimliğine bürünmekte, onda bütün felsefe mirasını taşıyan işaretler bulma imkanı vermektedir. Ama aynı zamanda bu durum bir bilimsel aşırma (**plagiarism**) örneğidir. Tractatus'u inceleyenlerin çoğu, kapıldıkları büyü havası içinde bu basit atıf eksikliğin görmemekte ve dolayısıyla anlamlandıramamaktadırlar.

(Michael Cohen, “Was Wittgenstein a Plagiarist?”, *Philosophy*, Vol. 76, No. 297 (Jul., 2001), pp. 451-459)

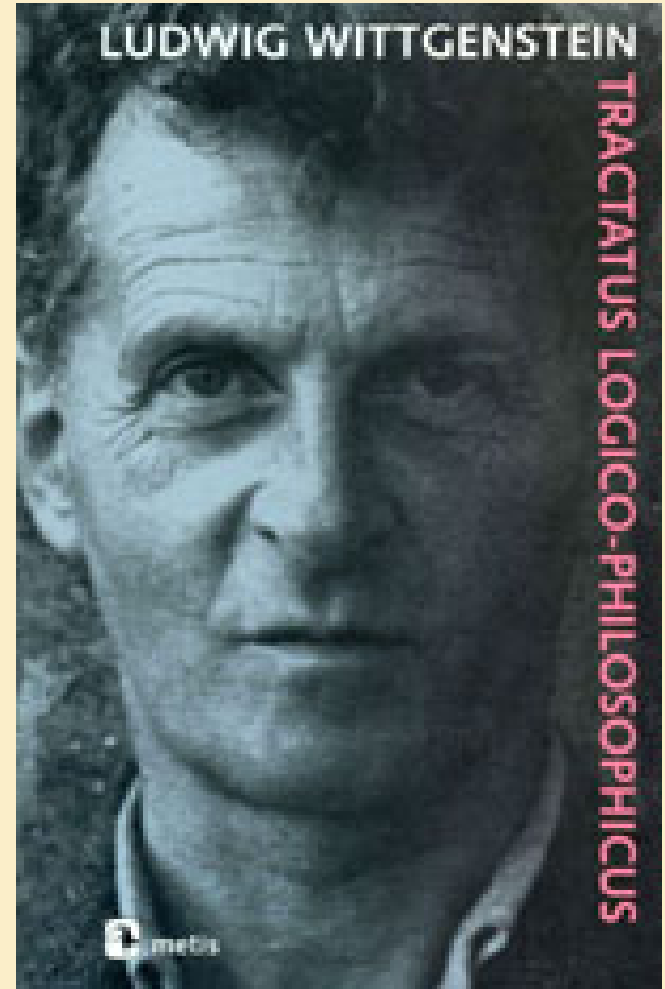
TRACTATUS VE NIETZSCHE'DEN WITTGENSTEIN'A GEÇEN FELSEFE ÇEKİCİ

- ✘ Tractatus'un başında Wittgenstein, genel olarak dikkat edilmeyen bir mecaz/metafora başvurur:
- ✘ O, çalışmasının iki ana değeri olduğunu düşünmektedir.
- ✘ İlk değer, bu eserin yazarın düşüncelerini iyi dile getirip getirmediği sorunudur.
- ✘ Wittgenstein bu noktada alçakgönüllü davranmakta ve amacına ulaşmak için dile getirme gücünün az olduğunu söylemektedir. Ama bu mütevazi yaklaşımın ironik olduğu, hatta bir meydan okuma olduğu bir sonraki cümleden anlaşılmaktadır. “Başkaları gelse de daha iyisini yapsa” diyerek meydan okumaktadır.
- ✘ Ardından da bu kitaptaki düşüncelerin doğruluğuna dogmatik bir nitelik yüklemekte ve söylediklerinin kesinlik taşıdığını, sorunları sonsuza değin çözdüğünü ileri sürmektedir. Bu savları için kullandığı aleti ise “darbeler çivinin ne denli kafasına vurulmuşsa” sözleriyle ifade eder. Eserin sonundaki merdiven pek çok kişinin dikkatini çekmiş olmakla birlikte, baştaki bu çekicin üzerinde pek duran olmamıştır. Yalnız Puchner (s.293) şu tespitte bulunur:
“Wittgenstein, "... the better the expression of thought, the greater the value of my work. The more the nail is hit on its head." diye yazıyor. Bu formülasyon, Nietzsche'nin metinlerinde görülen ve 'bir çekiçe felsefe yapmak' diye dile getirdiği saldırgan, kışkırtıcı, tartışmacı konuşmasını akla getirmektedir.” (Martin Puchner, “Doing Logic with a Hammer: Wittgenstein's Tractatus and the Polemics of Logical Positivism”, *Journal of the History of Ideas*, Vol. 66, No. 2 (Apr., 2005), pp. 285-300)
- ✘ Bu retorik aynı zamanda Puchner'e göre Komünist Manifesto'nun buyurucu, kehanetvari , kısa ve kesin cümlelerini de çağrıştırmaktadır.

WITTGENSTEIN FELSEFESİNDE ANA SORUN: İKİ ESER İKİ DÖNEM

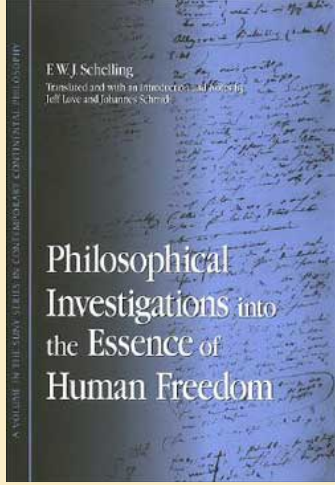
TRACTATUS'TAN FELSEFİ SORUŞTIRMALAR'A KOPUŞ VE SÜREKLİLİK (RUPTURE-CONTINUITY)

- ❑ Tractatus'te incelenen konu dil ile dünya, kelimeler ile şeyler, gerçeklik ile isim arasındaki denklik (mütekabiliyet) sorunudur. Bu sorun önce Platon'un Kratylos adlı diyalogunda işlenmiştir. Platon iki görüşü tartışır: Adlar biçim ya da anlam bakımından nesneleri yansıtır mı yoksa adlar keyfi ve saymaca mıdır? Ona göre adların nesnesiyle şöyle ya da böyle doğrudan bir ilişkisi vardır. Aristo da Organon adlı kitabının Kategoriler başlıklı 1. cildinde aynı sorunu ele alır. (Kenny bu kitabı Kelimeler ve Şeyler başlığı altında inceler: [Kenny Anthony, An Illustrated Brief History of Western Philosophy, Oxford, Blackwell Publishing, 2006, s.80](#)).
- ❑ Wittgenstein Felsefi Soruşturmalar'da (1) Augustinus'un İtiraflar'ından bir bölüm alıntılar ve sözcüğün anlamının sözcüğün karşılık geldiği nesne olduğunu söyler. Bu görüş Augustinusçu dil resmi görüşüdür. Wittgenstein bu görüşü sığ bulur. Aslında Augustinus'a yönelik gibi görünen bu eleştiri Tractatus'taki resim kuramına ilişkin bir özeleştiridir.
- ❑ Demek ki iki kitapta da soru aynıdır: “Kelimeler şeyleri resmeder mi?”
- ❑ 14. yüzyılda Ockhamlı William da Adcılık (Nominalizm) öğretisiyle gerçek (res) ve ad (nomen) denkleğini tartışmıştır. Kant'tan aldığı fenomenon-noumenon karşıtlığı kuramının da yardımıyla Wittgenstein Foucault'dan önce Kelimeler ve Şeyler arasındaki benzerlik, uyum, yakınlık, karşılıklılık ve keyfilik (arbitrariness) sorunlarını işlemiştir.
- ❑ Wittgenstein'in iki eseri ve iki dönemi karşıt gibi görünse bile aynı gelişim ve süreklilik çizgisi üzerinde bulunur.

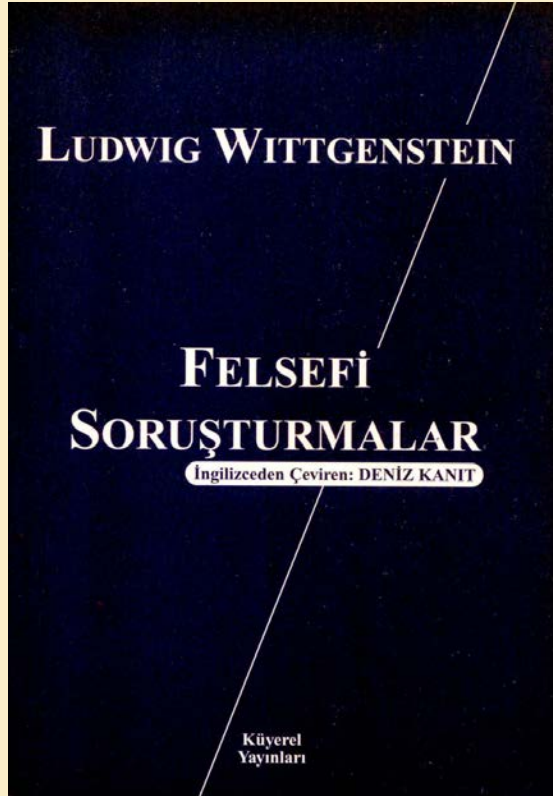

FELSEFİ SORUŞTIRMALAR

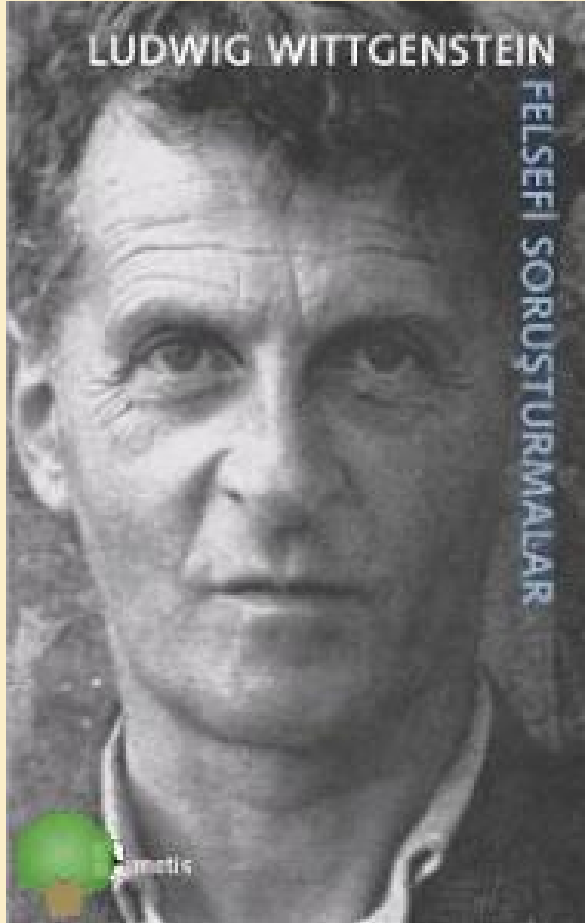
- ✗ Wittgenstein, felsefeden koparak uzun süre suskun kalışının ardından kaleme aldığı Felsefi Soruşturmalar'ın 1. Kısmını 1945'te, 2. Kısmını ise 1947-1949 arasında tamamlamıştır.
- ✗ Kitap isim bakımından Tractatus'un Spinoza'yı çağrıştırdığı gibi, 19 yüzyılın büyük Alman filozoflarından Schelling'in Philosophical Investigations'ını çağrıştıır.
- ✗ Soruşturmalar'ın hazırlığını Wittgenstein, öğrencileri ile Trinity College'de yıllar boyunca işlediği derslerin notlarından oluşan Mavi Kitap ve Kahverengi Kitap'ta yapmıştır.
- ✗ Kitabın öyküsünü ve konusunu şöyle anlatır:
- ✗ "İki yıl önce ilk kitabımı (Tractatus Logico-Philosophicus) tekrar okuma ve düşüncelerini açıklama imkânım oldu. Bir anda bana, sanki o eski fikirlerle yenilerini yeniden yayınlamak istiyorum gibi geldi. Yeni düşüncelerim ancak eski düşünme şeklimin karşıtlığı ve fonunda gerçek aydınlanmasına kavuşabilirler". (Felsefi Soruşturmalar'ın önsözünden)
- ✗ "Burada, son on altı yıl boyunca üzerinde uğraştığım felsefi soruşturmaların tortusu olan düşünceleri yayımlıyorum.
- ✗ Pek çok konuya ilişkin bunlar:
- ✗ Karşılık, anlama, tümce, mantık gibi kavramlara, matematiğin temellerine, bilinç hallerine ve diğer şeylere.
- ✗ Bu düşüncelerin tümünü değiniler, kimi zaman aynı konuya ilişkin uzunca zincirler oluşturan, kimi zamansa çabucak bir alandan diğerine sıçrayan kısa paragraflar olarak yazıya geçirdim. — Başlangıçtaki niyetim bunları günün birinde, biçimine ilişkin olarak farklı zamanlarda farklı tasarımlar oluşturduğum bir kitap halinde bir araya getirmektir. Ama benim için asıl önem taşıyan şey, düşüncelerin bir konudan diğerine doğal ve kesintisiz bir sıra şeklinde ilerlemesiydi.
- ✗ Vardığım sonuçları böyle bir bütün halinde kaynaştırma yönündeki birçok başarısız girişimden sonra, bunu asla başaramayacağım aklıma yattı.
- ✗ Yazabileceğimin en iyisinin her zaman için yalnızca felsefi değiniler olarak kalacağını, düşüncelerimin, ne zaman onları doğal eğilimlerine karşı olarak tek bir yöne doğru zorlayacak olsam, derhal felce uğradıklarını gördüm. — Tabii bu da tamamen soruşturmanın doğasına ilişkin bir şey. Çünkü bizi geniş bir düşünce alanını, çaprazlaşan yollar oluşturacak şekilde her yöne doğru boydan boya geçmeye zorlayan bu doğadır. —
- ✗ Bu kitaptaki felsefi değiniler, bu uzun ve çetrefilli yolculuklar sırasında oluşmuş bir dizi peyzaj taslağı adeta."

FELSEFİ SORUŞTIRMALARDA ANLAM VE FELSEFE

- ✗ Wittgenstein'in ikinci dönem felsefesi kullanımsal bir **anlam** teorisi geliştirirken, dilin değişmez ve temel bir özü olduğu, bu özün dünyanın temsiliyle belirlendiği ve dildeki sözcüklerin salt adlandırma işlevi gördüğü görüşünü tümünden reddeder.
- ✗ Başka bir deyişle, Wittgenstein bu dönemde, dilin özyapısı üzerine açık, belirgin, soyut ilkeler getirmek yerine, dile doğal bir insan fenomeni, çevremizde olup biten bir şey, karmaşık insan faaliyetlerinin oluşturduğu bir bütün olarak yaklaşmıştır. Bu dil anlayışının önemli bir özelliği, onun dili özünde toplumsal bir fenomen, ancak birden fazla insanın benimsediği kuralların varlığıyla işleyebilen bir **fenomen** olarak görmesidir.
- ✗ Wittgenstein, bu dönemde dili, insan tarafından kullanılan bir alet olarak görür. Bir ifadenin anlamı, o ifadenin mümkün kullanışlarının bir toplamıdır. Bu da anlamı, insan faaliyetlerine ve sonunda da yaşam biçimleri bütünlerine bağlar.
- ✗ Dille ilgili olarak resim benzetmesinden alet benzetmesine geçiş, Wittgenstein'in iki dil görüşü arasındaki en önemli farktır. Wittgenstein, bu ikinci dil görüşünde, dilin kullanılmasını aynı zamanda oyun oynamaya benzetir. Tüm oyunlar kurallar tarafından yönetilen faaliyetler, yapıp-etmeler olduklarına göre, amaçlı bir faaliyet olan dil, uzlaşımsal ve değişken kuralların yönettiği öğelerle yürütülür.
- ✗ İkinci dönemin Wittgenstein'ına göre, felsefe özünde bir teori değil, fakat bir faaliyettir. **Felsefe** yapılan bir şeydir, ama sayıp dökülecek bir öğreti bütünü değildir. O felsefenin geleneksel problemlerinin kötü bir biçimde formüle edilmiş olan anlamsız problemler olduklarını öne sürer. Bundan dolayı, felsefi teoriler oluşturmaktan vazgeçmek gerekir; çünkü bu, kafaları daha da karıştırmaktan başka bir işe yaramaz.

FELSEFİ SORUŞTURMALARDA OYUN KURAMI-1

Wittgenstein'a göre, filozofa düşen, dilin, çeşitli kullanım biçimleri içinde uygulandığı, farklı, ancak ilişkili dil oyunlarında nasıl kullanıldığını göstermektir. Filozof bunu, insanların saptırıcı benzetmelerle yoldan çıkmalarına engel olmak için yapar. Wittgenstein'a göre, kişi felsefe yapmaya başlamadan önce, dilin, kendisini saptırabilme tarzlarını ve saptırdığı yolları araştırmak zorundadır. Onun felsefe yapma biçimi işte bu anlayıştan çıkar: Felsefe, dil konusundaki yanlış ve sahte kabullerimizin, dünya üzerine olan düşüncelerimizi nasıl saptırdığının çok yönlü bir biçimde araştırılmasıdır. Felsefenin görevi, bu tür terapidir, tedavidir. Felsefi problemlerle kafası karışmış ya da çıkmaza girmiş kişiye, insanların kullandıkları **dil-oyunun** kuralları anlatılarak yardımcı olunabilir.

Wittgenstein'e göre, insanı yanlışla sürükleyen şey, onun sözcüklerin bir oyunda nasıl kullanıldıklarına bakarak, aynı sözcüklerin başka bir oyunda da aynı şekilde kullanılacağını düşünmesidir. O, birinci oyunun kurallarının ikinci oyunda da aynen geçerli olduğunu düşünür ve böylelikle de çıkmaza girer. Böyle bir insan kafası karışmış olan biridir. Kafası karışmış olan kişi, benim bir dükkanda çevreme bakıp, "Bu, bir bisiklet; bu, bir televizyon; bu, bir ekmek kızartıcısı" dediğime göre, kendi içime yönelerek "sol dizimde bir ağrı, içimde bir fincan çay içme, bir de bugünün Pazar günü olması isteği var" dediğim zaman, benzer bir iş yaptığımı sanır. Oysa, bunlar tamamiyle farklı iki işlemdir. Kendimize ilişkin betimlemelerde yapılan, kendi içimizde bulduğumuz şeyleri sıralamak değildir. Bu konuda açıklığa varmanın yolu, Wittgenstein'e göre, dili doğal çerçevesi içinde ele almak ve insanların bir şeyler söyledikleri zaman, içinde bulundukları durumları, bunların söylenmesine eşlik eden davranışları hesaba katmaktır.

- ✗ Newton Garver, *The Blue and Brown Books (Preliminary Studies for the Philosophical Investigations) by Ludwig Wittgenstein, Philosophy and Phenomenological Research, Vol. 21, No. 4 (Jun., 1961), pp. 576-577;*
- ✗ Elena Panova, *Wittgenstein'in Felsefi Metamorfozu*, Çeviren: Fikret Osman, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yıl: 2006, cilt: 15, sayı: 2, ss.
- ✗ Helen Herve, *The Problem of the Model Language-Game in Wittgenstein's Later Philosophy, Philosophy, Vol. 36, No. 138 (Oct., 1961), pp. 333-351*

FELSEFİ SORUŞTIRMALARDA OYUN KURAMI-2

- ✗ Wittgenstein'a göre cümle, göstergeler sistemi açısından ait olduğu dile göndermede bulunması yoluyla anlam kazanır. Bir cümleyi anlamak bir dili anlamaktır. Bunun için Wittgenstein dili bir oyuna benzetir.
- ✗ Sözcükleri kullanmaya başlayan çocukların dili, dil oyunlarına en iyi örnektir. Dil oyunlarının araştırılması dilin ilkel formlarının ya da ilkel dillerin araştırılması gibidir. Bunlara basit demek, ya da basite indirgemek (simplification) onların eksik, kusurlu veya tamamlanmamış oldukları anlamına gelmez. Yalnızca çözümleme sürecini deyimler. Bu basit formlar özerktir ve kurucu öge olarak daha karmaşık oluşumların içine girerler. Gündelik dil basit, ilkel formların birbirine dolandığı bir yumaktır.
- ✗ Dil oyunlarına ilkel formlar olarak bakılması, metodolojik bir değer taşır. Wittgenstein bu noktada önceden benimsediği mantıksal çözümleme yönteminden vazgeçip gündelik dilin yumaksı yapısından yalın öğelerine doğru inen bir yapı çözümlemesi (deconstruction) yöntemi önermektedir.
- ✗ Filozof sonradan dil oyunları kavramının kapsamını genişleterek hayat formları kavramını ortaya atar. Bir dili anlamak için o dili konuşan kişilerin günlük hayat formlarını tanımak, hatta onların hayatlarıyla ilişkiye geçmek gerekir. İlkel ve tam terimleriyle hayat formlarını ikiye ayırmak ve dili anlamak için o dili konuşanların içinde yaşamak gerektiğine ilişkin görüş, Wittgenstein'ın kültürel antropoloji anlayışının da ortaya çıktığı noktadır. (Veena Das, Wittgenstein and Anthropology, *Annual Review of Anthropology*, Vol. 27 (1998), pp. 171-195) Felsefi Soruşturmalar'da anahtar kavram dil oyunlarıdır. Bunu dilin kullanımı kavramı izler. Ona göre dil oyunu dilin kullanım biçimidir. Dil oyunlarında iki temel özellik vardır: dil oyunları veya hayat formlarının kendine özgü kuralları vardır. Ancak oyunlar arasında ortak nitelikler bulunma şartı yoktur. Oyunlar arası ilişkiler aile benzerlikleri gibidir. Soru sormak, küfretmek, selamlamak, dua etmek gibi etkinlikler sırasında insan dili bir alet gibi kullanır. Bu noktada dil Wittgenstein'e göre marangozun aletlerine benzer. O yüzden bu kitapta oyun kuramıyla birlikte alet kuramı da vardır. Filozof önceki resim kuramını artık reddetmektedir. Soruşturmaların dörtte biri kelimelerin şeyleri resmetmesi kuramının basitliğine ve saptırıcılığına karşı bir eleştiridir. Artık adlandırmanın dilin merkezi olduğunu değil, dilin işlevlerinden yalnızca biri olduğunu düşünmektedir. Wittgenstein bu eserinde dile bireysel ve mantıksal bir araç olarak bakmayı bırakmıştır. Dil, oyunlar ve alet olarak ancak toplumsal kullanım sürecinde gözlemlenmelidir. Önceden gramerden ve gündelik dilden hiç söz etmezken Soruşturmalar'da günlük yaşama ve onun labirentlerine dalmaktadır.

FELSEFİ SORUŞTURMALARDA FELSEFE

- ✗ Wittgenstein Tractatus'ta değindiği önemli bir sorunla hala aynı düzeyde ilgilenmektedir. Nerede konuşulup nerede susulacağı sorununun doğal bir uzantısı olarak Wittgenstein Soruşturmalar'da felsefeyi bir kuram oluşturma çabası değil, bir hayat etkinliği ve eylem süreci olarak görür.
- ✗ Bu eserde ileri sürülen en önemli düşüncelerden biri, felsefe tarihindeki büyük sorunların çözülememesinin temel nedeninin bu sorunların güçlük düzeylerinin yüksek oluşu değil, düpedüz gereksiz, saçma, çözülmeye değmez dilsel ayak bağı oldukları düşüncesidir.
- ✗ Filozof, sorunların da çözümlerinin de dilde bulunduğunu düşünmek bakımından iki eser arasında bir süreklilik çizgisi üzerinde bulunmaktadır.
- ✗ Aynı biçimde Tractatus'ta dili resme, Soruşturmalar'da oyuna benzetmesi ve açıkça dili basit formlarına indirgeyerek açıklamaya çalışması da, kendinden önce fizik bilginlerinin başvurduğu ve Einstein'ı yaratan simplification/basite indirgeme yönteminden başka bir şey değildir.
- ✗ Bu yöntemin de fizik bilimlerden aktararak dile ve insan hayatına uygulanması açıkça pozitivist bir yaklaşımdır.
- ✗ Wittgenstein iki döneminde de pozitivisttir.

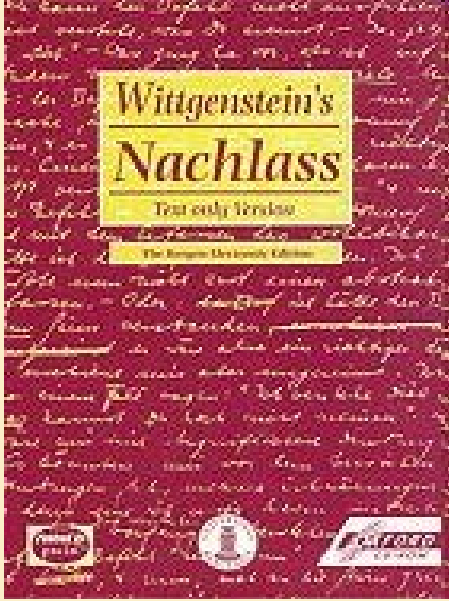
WITTGENSTEIN'İN DİLBİLGİSİ GÖRÜŞÜ

- ✘ “Bütün bir felsefe bulutu bir damla dilbilgisinde yoğunlaşır.”
- ✘ “Öz dilbilgisinde ifade edilmiştir” (Fels. Sor. Paragraf: 371)
- ✘ “Dilbilgisi bir şeyin ne tür bir nesne olduğunu söyler” (Fels. Sor. Paragraf: 373)
- ✘ Wittgenstein dilbilgisini bölümlere ayrılmış bir kitaba benzetir. Kitabın bölüm başlıklarından bazılarını şöyle sıralar: Renk, ses, sayı... çocuk mavinin, kırmızının birer renk olduğunu öğrendiğinde renkler hakkında yeni bir şey öğrenmiş olmaz. Ama o böylece bir cümledeki renkle ilgili ifadenin anlamını öğrenmiş olur. Dilbilgisi bazen eksilteli cümleleri anlamamızı sağlar. Ancak eksik kısım dilbilgisine ait olmamalıdır. Dilbilgisinin dille ilişkisi oyun kurallarının oyunla ilişkisine benzer. Kurallar oyunun aşamalarını ve sözcüklerin kullanım yerlerini belirler. Sözcük ancak kuralına uygun bir bağlamda anlam kazanır.
- ✘ Wittgenstein da Saussure de dilbilgisini betimsel anlamda kullanırlar. Öğretmenler dilbilgisini normatif bir sistem yani bir kurallar örgüsü olarak alırken dilbilimciler dilbilgisine bir öğretme nesnesi değil, anlama aracı olarak bakarlar.
- ✘ Wittgenstein’e göre dilbilgisi kuralları keyfidir. Sözcükler nesnelerle ilişkili olabilir ama sözcükleri yöneten dilbilgisi kurallarının nesnel dünyada hiçbir karşılıkları yoktur. Öyleyse dilbilgisi kuralları insanların mantıksal olarak ürettikleri yapay ve nesnesiz toplumsal ve gelişigüzel (arbitrariness) oluşturdukları bir şablondur. Bu şablon sayesinde dilin kullanımı sırasındaki göndergesel ve iletişimsel işlev anlaşılır hale gelir.
- ✘ Bu düşünceleri Wittgenstein hem Soruşturmalar’da hem de 1933’te yazdığı Felsefi Dilbilgisi adlı kitabında dile getirir.
- ✘ Ona göre sonradan Chomsky’nin de benimseyeceği biçimde iki dilbilgisi vardır: **Yüzey dilbilgisi ve derin dilbilgisi** . Gülmek sözcüğü ilk duyulduğunda yüzey dilbilgisi açısından hemen anlaşılır. Ama bu sözcüğün anlamına ilişkin bir kuşku duyup sözlüğe, bağlama veya sözcükle ilgili yaşantıya bakma gereği duyulduğunda derin dilbilgisi ortaya çıkar. Bu İngilizce laugh veya Fransızca rire sözcüğü için de geçerlidir.
- ✘ Tractatus’ta cümleler gramer açısından doğru, mantık açısından yanlış olduklarında anlamsız oluyorlardı. Oysa Soruşturmalar’da Frege’nin anlam ve gönderge arasında yaptığı ayrımı bağlı olarak bir cümle anlamlı ama göndergesiz olabilir. örneğin; Türkiye Avrupa’nın en zengin ülkesidir cümlesi dilbilgisi açısından kurallara uygun anlamlı bir cümledir. Ama göndergesi olmadığı için bu cümle yanlıştır.
- ✘ (Ömer Naci Soykan, Wittgenstein Felsefesi :Temel Kavram ve Sorunlar, Cogito, Güz 2002, S:33, ss. 40-78;
- ✘ Newton Garver, Gramer Olarak Felsefe, Cogito, Güz 2002, S:33, ss. 106-130)

GENEL DEĞERLENDİRME

- ✗ Ardında 20.000 sayfalık büyük bir külliyat bırakan Wittgenstein, iki eseri odak alınarak değerlendirilmektedir:
- ✗ Tractatus Logico-Philosophicus
- ✗ Philosophical Investigations
- ✗ İki dönem ve iki ayrı bakış açısını simgeleyen bu iki eser, aynı zamanda felsefe tarihinde bir Wittgenstein problemi olduğunun da göstergesidir.
- ✗ Ortada adeta iki ayrı kişi vardır ve biri diğerini yıkmaktadır. (Destruction)

- ✗ Bugün Wittgenstein hakkında onun dehasını değerlendirmek açısından en az üç ayrı bakış açısı vardır:
- ✗ 1. Her iki eseri de deha ürünü sayıp eş değer gören çoğunluk,
- ✗ 2. Tractatus'u deha ürünü sayıp Soruşturmalar'ı önemsiz sayanlar (Russel)
- ✗ 3. Her ikisini de önemsiz sayanlar (Karl Raimund Popper)

- ✗ Ayrıca iki eser arasındaki ilişkiler açısından da en az üç bakış açısı gözlemlenebilmektedir:
- ✗ 1. İki eserden yola çıkarak iki ayrı ve birbirine karşıt felsefeden söz edenler (Stegmüller, Hartnack)
- ✗ 2. Birlikli (unity) bir felsefesi olduğunu düşünenler (Anthony Kenny, K. Wuchterl, A. Hübner)
- ✗ 3. Wittgenstein felsefesinde görüntüdeki karşıtlığa rağmen bir gelişme ve gizli birlik olduğunu düşünenler (J.Hintikka, M.B. Hintikka, Ö. N. Soykan)

WITTGENSTEIN'İN MİRASI

Wittgenstein's Nachlass: Wittgenstein'in Mirası 20.000 sayfayı bulan bu yazılı miras, *The Bergson Electronic Edition*'a bağlı olarak Professor von Wright tarafından 1982'de bir CD'de toplanmıştır.

Wittgenstein, hocası Russel'in aksine eserlerinde hiç politik konulara değinmedi. Son yıllarına doğru Sovyetler Birliği'ne gidip orada çalışmak istedi, Rusça öğrendi, fakat Sovyet yönetimi filozofa yapabileceği en uygun işin Londra'ya dönüp felsefe ile uğraşmak olduğunu söyledi. Russel, bir toplum gönüllüsü olarak her toplumsal konuyla ilgilendi. Buna karşılık Wittgenstein inzivayı tercih etti. Seçtiği yalnızlığın içinde felsefi çalışmalarını sürdürdü. Sağlığında tek kitabı yayımlanan filozofun 1951'de ölümünden sonra, onun *Tractatus*'u eleştirip yeni görüşlerini sergilediği Felsefi Soruşturmalar başta olmak üzere Soruşturmalar'a hazırlık olan Mavi Kitap, Kahverengi Kitap, mektuplar, günlükler, defterler, Kesinlik Üzerine adlı kitabı, Russel'in matematik görüşleri üzerine notları, psikoloji üzerine notları gibi binlerce sayfalık bir miras günyüzüne çıkarıldı. Bunlar dışında fotoğrafçısı, berberi, günlük hayatında karşılaştığı şu ya da bu meslek veya statüden pek çok kişi Wittgenstein ile ilgili anılarını yazdılar. Böylece ortaya bir Wittgenstein mirası ve bu mirasın ayıklanıp düzenlenmesine, çelişkilerin giderilmesine ilişkin Wittgenstein karmaşası çıktı. Bu karmaşayı düzeltmek isterken filozof hakkında pek çok yorum yapıldı. Hatta yazdıkları ve eserleri üzerinde adeta kutsal kitaplara benzer bir değer yüklenerek tefsircileri, yorumcuları ortaya çıktı. Avrupa düşünce ve üniversite geleneğinde örneğine çok rastlanan lectures veya readings türünde kitap veya makalelerin sayısı yüzleri bulmaktadır. Bu çerçevede Wittgenstein külliyatı yalnızca onun yazdıkları değil onlarla birlikte sonradan okurları ve ilgilenenlerin de yazdıklarıyla bir kitaplık oluşturacak kadar zenginleşmiştir. Bugün Wittgenstein başta felsefenin ana konuları olan varlık bilgi ve değer olmak üzere felsefenin bütün disiplinlerinde, örneğin dil felsefesi, ahlak felsefesi, din felsefesi, siyaset felsefesi, sanat felsefesi gibi alanlarda onsuz olunmaz bir yere sahiptir. Ayrıca başta dilbilim olmak üzere psikoloji, antropoloji, mantık ve matematik gibi bilim alanlarında; sinema, tiyatro, resim, fotoğraf, grafik gibi sanat dallarında, hatta Zen-Budizm gibi mistik ilgi alanlarında bile Wittgenstein hep başvuru alanı, görüşlerine değinilen veya görüşlerinden hareketle yeni görüşlere ulaşılan bir filozoftur. Bu nedenle ona yirminci yüzyılın en büyük filozofu denmesi artık garip karşılanmamakta, genel kabul görmektedir. [Anthony Kenny](#), [Wittgenstein](#), [blackwell publishing](#), 1973, 2006; [Malcolm Budd](#), [The Legacy of Wittgenstein by Anthony Kenny](#), [The Journal of Philosophy](#), Vol. 84, No. 1 (Jan., 1987), pp. 42-45; [Georg Henrik von Wright](#) [The Wittgenstein Papers](#), [The Philosophical Review](#), Vol. 78, No. 4 (Oct., 1969), pp. 483-503; [Joseph Agassi](#), [Wittgenstein's Heritage](#), [Erkenntnis](#) (1975-), Vol. 13, No. 2 (Sep., 1978), pp. 305-326; [M. W. Rowe](#), [Wittgenstein's Romantic Inheritance](#), [Philosophy](#), Vol. 69, No. 269 (Jul., 1994), pp. 327-351 [The Austrian Ludwig Wittgenstein Society \(ALWS\)](#) ve [The North American Wittgenstein Society](#) adıyla da Wittgenstein adına iki dernek kurulmuştur. Wittgenstein'in metodunu sürdüren öğrencileri ve çalışma arkadaşlarından [Gilbert Ryle](#), [Friedrich Waismann](#), [Norman Malcolm](#), [G.E.M. Anscombe](#), [Rush Rhees](#), [Georg Henrik von Wright](#) ve [Peter Geach](#) sayılabilir. Wittgenstein'dan etkilenen çağdaş felsefeciler arasında [James Conant](#), [Michael Dummett](#), [Peter Hacker](#), [Stanley Cavell](#) ve [Saul Kripke](#) bulunur.

Bibliyografya

✧ Wittgenstein'in Eserleri

The Blue and Brown Books (BB), 1958, Oxford: Blackwell.

Culture and Value, 1980, G.H. von Wright (ed.), P. Winch (trans.), Oxford: Blackwell.

Last Writings on the Philosophy of Psychology, vol. 1, 1982, vol. 2, 1992, G.H. von Wright and H. Nyman (eds.), trans. C.G. Luckhardt and M.A.E. Aue (trans.), Oxford: Blackwell.

"A Lecture on Ethics", 1965, *The Philosophical Review* 74: 3-12.

Lectures and Conversations on Aesthetics, Psychology and Religious Belief, 1966, C. Barrett (ed.), Oxford: Blackwell.

Letters to C.K. Ogden with Comments on the English Translation of the Tractatus Logico-Philosophicus, 1973, G.H. von Wright (ed.), Oxford: Blackwell.

Letters to Russell, Keynes and Moore, 1974, G.H. von Wright and B.F. McGuinness (eds.), Oxford: Blackwell.

Ludwig Wittgenstein and the Vienna Circle: Conversations Recorded by Friedrich Waismann, 1979, B.F. McGuinness (ed.), Oxford: Blackwell.

Notebooks 1914-1916, 1961, G.H. von Wright and G.E.M. Anscombe (eds.), Oxford: Blackwell.

On Certainty, 1969, G.E.M. Anscombe and G.H. von Wright (eds.), G.E.M. Anscombe and D. Paul (trans.), Oxford: Blackwell.

Philosophical Grammar, 1974, R. Rhees (ed.), A. Kenny (trans.), Oxford: Blackwell.

Philosophical Investigations (PI), 1953, G.E.M. Anscombe and R. Rhees (eds.), G.E.M. Anscombe (trans.), Oxford: Blackwell.

Philosophical Occasions, 1993, J. Klagge and A. Nordmann (eds.), Indianapolis: Hackett.

Philosophical Remarks, 1964, R. Rhees (ed.), R. Hargreaves and R. White (trans.), Oxford: Blackwell.

ProtoTractatus — An Early Version of Tractatus Logico-Philosophicus, 1971, B.F. McGuinness, T. Nyberg, G.H. von Wright (eds.), D.F. Pears and B.F. McGuinness (trans.), Ithaca: Cornell University Press, 1971).

Remarks on Colour, 1977, G.E.M. Anscombe (ed.), L. McAlister and M. Schaettl (trans.), Oxford: Blackwell.

"Remarks on Frazer's Golden Bough", 1967, R. Rhees (ed.), *Synthese* 17: 233-253.

Remarks on the Foundations of Mathematics, 1956, G.H. von Wright, R. Rhees and G.E.M. Anscombe (eds.), G.E.M. Anscombe (trans.), Oxford: Blackwell, revised edition 1978.

Remarks on the Philosophy of Psychology, 1980, vol. 1, G.E.M. Anscombe and G.H. von Wright (eds.), G.E.M. Anscombe (trans.), vol. 2, G.H. von Wright and H. Nyman (eds.), C.G. Luckhardt and M.A.E. Aue (trans.), Oxford: Blackwell.

Tractatus Logico-Philosophicus (TLP), 1922, C.K. Ogden (trans.), London: Routledge & Kegan Paul. Originally published as "Logisch-Philosophische Abhandlung", in *Annalen der Naturphilosophische* Vol. XIV, 3/4, 1921.

Tractatus Logico-Philosophicus, 1961, D.F. Pears and B.F. McGuinness (trans.), New York: Humanities Press.

Wittgenstein: Conversations, 1949-1951, 1986, O.K. Bouwsma; J.L. Kraft and R.H. Hustwit (eds.), Indianapolis: Hackett.

Wittgenstein's Lectures, Cambridge 1930-1932, 1980, D. Lee (ed.), Oxford: Blackwell.

Wittgenstein's Lectures, Cambridge 1932-1935, 1979, A. Ambrose (ed.), Oxford: Blackwell.

Wittgenstein's Lectures on the Foundations of Mathematics, 1976, C. Diamond (ed.), Ithaca: Cornell University Press.

Wittgenstein's Lectures on Philosophical Psychology 1946-47, 1988, P.T. Geach (ed.), London: Harvester.

Zettel, 1967, G.E.M. Anscombe and G.H. von Wright (eds.), G.E.M. Anscombe (trans.), Oxford: Blackwell.

The Collected Manuscripts of Ludwig Wittgenstein on Facsimile CD Rom, 1997, The Wittgenstein Archives at the University of Bergen (ed.), Oxford: Oxford University Press.

TÜRKÇEDE WITTGENSTEIN

- × Estetik, Ruhbilim, Dinsel İnanç Üzerine Dersler ve Söyleşiler , çev. A. Baki Güçlü. – İst. Bilim ve Sanat Yayınları, 1997
- × Yan Değıniler, çev. Oruç Arıoba, İst.,Altıkırkbeş Y.,1999
- × Mantıksal Felsefe İncelemesi, çev. Ali Kozbek, Ank., Logos Y., 1986
- × Tractatus Logico-Philosophicus, çev.Oruç Arıoba, İst. Metis Y. 2005
- × Felsefi Soruşturmalar, çev.Deniz Kanıt, İst. Küyerel Y. , 2000
- × Zettel, çev. Doğan Şahiner, İst. Nisan Y., 2004
- × Defterler 1914-1916, çev. Ali Utku, İst., Birey Y., 2004
- × Felsefi Soruşturmalar, çev.Deniz Kanıt, İst. Totem Y. ,2006
- × Felsefi Soruşturmalar, çev.Haluk Barışcan, İst., Metis Y., 2007
- × Mavi Kitap Kahverengi Kitap, çev. Doğan Şahiner, İst. T. İş Bankası Y. 2007
- × Renkler Üzerine Notla, çev.Ahmet Sarı, İst. Salkımsöğüt Yayınları, 2007
- × Kesinlik Üstüne + Kültür ve Değer, çev. Doğan Şahiner, İst. Metis Y., 2009

✖ FELSEFESİ VE ESERLERİ ÜZERİNE İNCELEMELER

- ✖ Block, Ned, (ed.), 1981, *Perspectives on the Philosophy of Wittgenstein*, Oxford: Blackwell.
- ✖ Canfield, John V., (ed.), 1986, *The Philosophy of Wittgenstein*, vols. 1-15, New York: Garland Publishers.
- ✖ Copi, I.M., and R.W. Beard, (eds.), 1966, *Essays on Wittgenstein's Tractatus*, London: Routledge.
- ✖ Cray, Alice and Rupert Read, (eds.), 2000, *The New Wittgenstein*, London: Routledge.
- ✖ Griffiths, A.P., (ed.), 1991, *Wittgenstein: Centenary Essays*, Cambridge: Cambridge University Press.
- ✖ Griffiths, A.P., (ed.), 1991, *Wittgenstein: Centenary Essays*, Cambridge: Cambridge University Press.
- ✖ Moyal-Sharrock, Daniele, and William H. Brenner, (eds.), 2005, *Readings of Wittgenstein's On Certainty*, New York: Palgrave Macmillan.
- ✖ Shanker, S.G., (ed.), 1986, *Ludwig Wittgenstein: Critical Assessments*, vols.1-5, Beckenham: Croom Helm.
- ✖ Sluga, Hans D., and David G. Stern, (eds.), 1996, *The Cambridge Companion to Wittgenstein*, Cambridge: Cambridge University Press.
- ✖ Vesey, G., (ed.), 1974, *Understanding Wittgenstein*, Ithaca: Cornell University Press.
- ✖ Anscombe, G.E.M., 1959, *An Introduction to Wittgenstein's Tractatus*, London: Hutchinson.
- ✖ Biletzki, Anat, 2003, *(Over)Interpreting Wittgenstein*, Leiden: Kluwer.
- ✖ Black, Max, 1967, *A Companion to Wittgenstein's Tractatus*, Ithaca: Cornell University Press.
- ✖ Baker, G.P., and P.M.S. Hacker, 1980, *Wittgenstein: Understanding and Meaning, Volume 1 of an Analytical Commentary on the Philosophical Investigations*, Oxford: Blackwell.
- ✖ Baker, G.P., and P.M.S. Hacker, 1985, *Wittgenstein: Rules, Grammar and Necessity, Volume 2 of an Analytical Commentary on the Philosophical Investigations*, Oxford: Blackwell.
- ✖ Cavell, S., 1969, *Must We Mean What We Say?*, New York: Charles Scribner's Sons.
- ✖ Diamond, C., 1991, *The Realistic Spirit*, Cambridge: MIT Press.
- ✖ Fogelin, R.J., 1987, *Wittgenstein*, London: Routledge & Kegan Paul, 1976, 2nd edition 1987.
- ✖ Glock, Hans-Johann, 1996, *A Wittgenstein Dictionary*, Oxford: Blackwell.
- ✖ Hacker, P.M.S., 1972, *Insight and Illusion: Themes in the Philosophy of Wittgenstein*, , Oxford: Clarendon Press; 2nd revised edition, 1986.
- ✖ Hacker, P.M.S., 1990, *Wittgenstein: Meaning and Mind, Volume 3 of an Analytical Commentary on the Philosophical Investigations*, Oxford: Blackwell.
- ✖ Hacker, P.M.S., 1996, *Wittgenstein: Mind and Will, Volume 4 of an Analytical Commentary on the Philosophical Investigations*, Oxford: Blackwell.
- ✖ Hintikka, M.B., and J. Hintikka, 1986, *Investigating Wittgenstein*, Oxford: Blackwell.
- ✖ Kenny, A., 1973, *Wittgenstein*, Cambridge: Harvard University Press.
- ✖ Kripke, S., 1982, *Wittgenstein on Rules and Private Language: An Elementary Exposition*, Oxford, Blackwell.
- ✖ Malcolm, N., 1986, *Nothing is Hidden*, Oxford: Blackwell.
- ✖ McGinn, Colin, 1984, *Wittgenstein on Meaning*, Oxford: Blackwell.
- ✖ Mounce, H.O., 1981, *Wittgenstein's Tractatus: An Introduction*, Oxford: Blackwell.
- ✖ Pears, David F., 1987, 1988, *The False Prison*, vols. I and II, Oxford: Oxford University Press.
- ✖ Stern, David G., 2004, *Wittgenstein's Philosophical Investigations: An Introduction*, Cambridge: Cambridge University Press.
- ✖ Stroll, Avrum, 1994, *Moore and Wittgenstein on Certainty*, New York: Oxford University Press.

BIYOGRAFİK KAYNAKLAR

Edmonds, David-john Eidinow, 2001, *Wittgenstein'in Maşası*, Çeviren: Aslı Biçen, İst. YKY
Hacker, P.M.S., 1996, *Wittgenstein's Place In Twentieth-century Analytic Philosophy*,
Oxford: Blackwell.

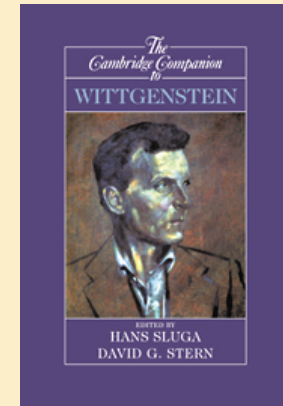
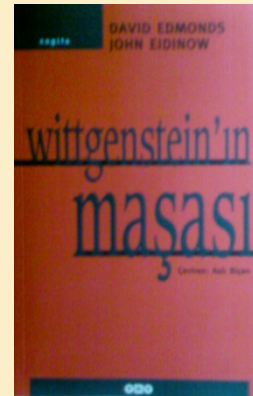
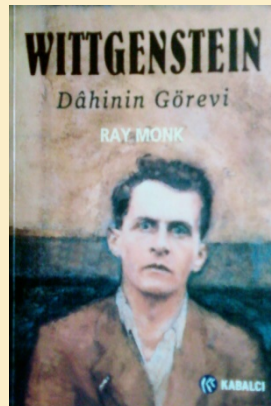
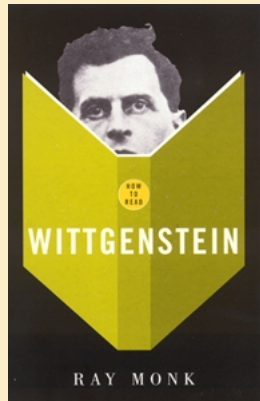
Janik, Allan, And Stephen Toulmin, 1973, *Wittgenstein's Vienna*, New York: Simon And
Schuster.

Malcolm, N., 1958, *Ludwig Wittgenstein: A Memoir*, Oxford: Oxford University Press.

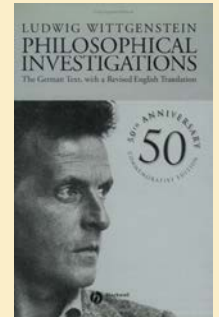
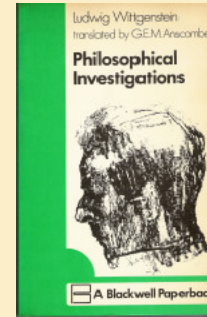
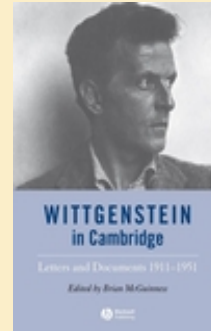
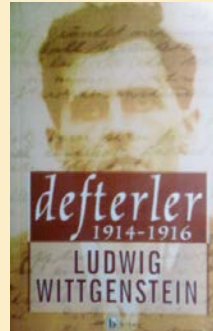
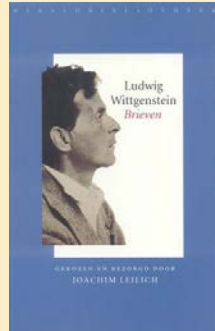
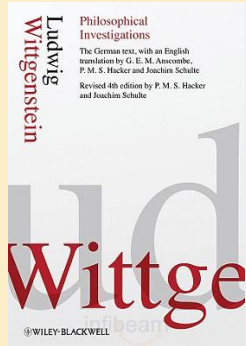
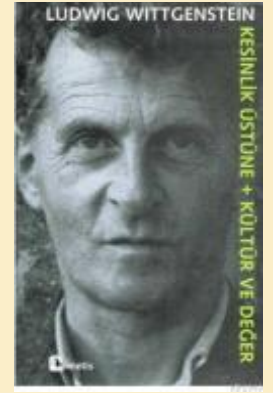
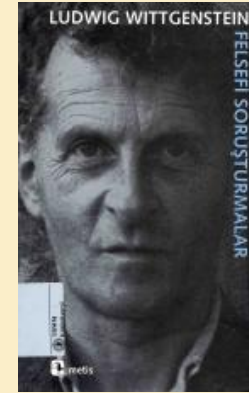
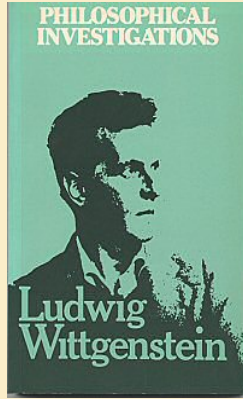
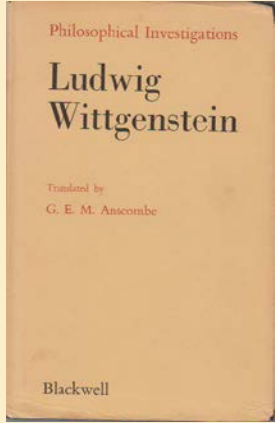
Mcguinness, B., 1988, *Wittgenstein, A Life: Young Wittgenstein (1889-1929)*, Pelican.

Monk, Ray, 1990, *Ludwig Wittgenstein: The Duty Of Genius*, New York: Macmillan

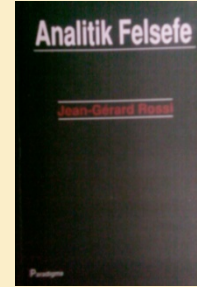
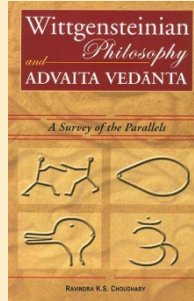
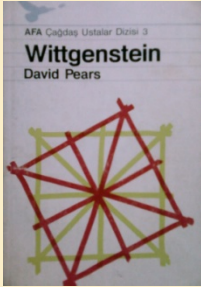
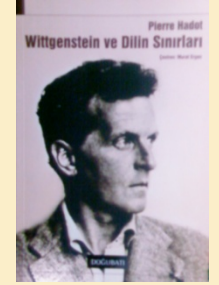
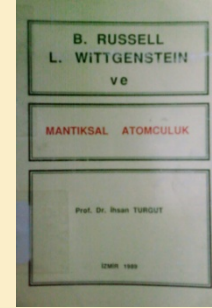
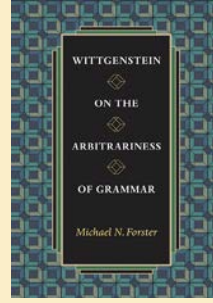
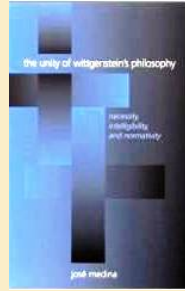
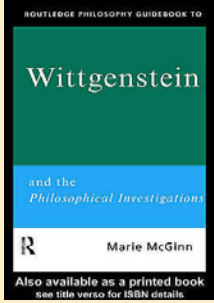
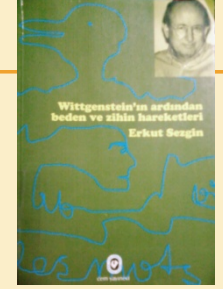
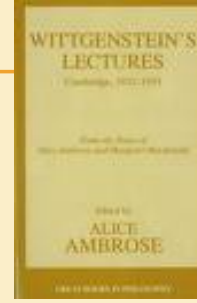
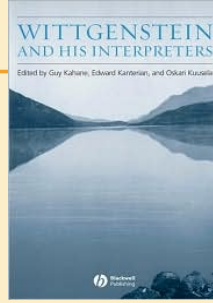
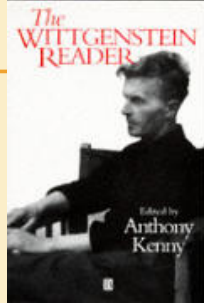
Monk Ray, 2005, *Wittgenstein-dahinin Görevi*, Türkçesi: Berna Kılınçer-tülin Er, İst.
Kabalıcı Yayınevi

ESERLERİNDEN BAZILARININ GÖRSELLERİ

Wittgenstein ile ilgili bazı incelemelerin görselleri

Baker ve Hacker'in 4 ciltlik büyük Wittgenstein Yorumları

Bu kapsamlı incelemeler, Wittgenstein'in Philosophische Untersuchungen/Philosophical Investigations/Felsefi Soruşturmalar adlı ikinci dönem felsefesi ana kitabı üzerine en geniş ve derin yorum (commentary) u içerirler.

